

stockholm

i huvudet på en stadsantikvarie

STOCKHOLM
BY NIGHT

STOCKH

Stockholm är världens vackraste stad, tänker jag varje dag på väg till jobbet och min nya arbetsplats i spektakulärt läge i stadens mitt. På grund av sitt vatten. På grund av sin topografi. På grund av sina vackra hus från olika tider. Detta är en fantastisk utgångspunkt för en antikvarie – men är det vad det hela handlar om?

Artikelförfattare: Ann-Charlotte Backlund

Ett antikvarisk förhållningssätt handlar inte om skönhetsvärden eller om ålder – att det äldsta är det finaste. Det handlar heller inte om att säga nej till förändringar. Ett antikvariskt förhållningssätt innebär att man alltid ska ställa frågan vad den aktuella miljön säger om sin tillkomstperiod och dess människor. Människors tankar och idéer, ekonomi och tekniska förutsättningar ger ramarna för den fysiska miljön och varje tid sätter sina avtryck i vår omgivning. Det är viktigt med kontinuitet och att man kan känna igen sig. Men allting förändras och det är en del av det kulturhistoriska värdet. Det är i mycket få fall det finns anledning att

ta en miljö ur sitt »sammanhang« för att skydda den från all förändring – ett helt musealt bevarande. Det är nästan aldrig eftersträvarvärt. Det är ju som en del i människors vardag som miljön har betydelse.

När kulturmiljövården utvecklade sitt moderna förhållningssätt som en aktiv part i planeringsprocessen på 1970-talet talades det mycket om betydelsen av att behålla områden och miljöer för framtiden för att bidra till människors känsla av hembygd och identitet – att höra till. Idag är detta på ett helt annat sätt problematiserat eftersom vi har andra flyttningsmönster och en annan rörlighet. På 70-talet avsåg man en i huvudsak intern svensk identitet. I det som

brukar kallas »flyttlass-Sverige« var det människor från många olika delar av Sverige som kom till Stockholm och som kände att hembygden var något de lämnade bakom sig när de flyttade från sina hemtrakter. Men för stora delar av befolkningen ligger hembygden idag någon annanstans i världen och känslan av att höra till och identitetsskapandet mer sammansatt.

Vad är det för värden vi ska föra med oss in i framtiden? Nästan allt som omger oss har eller har haft betydelse för någon enskild eller för en grupp människor. Det kan vara positiva saker som platsen där laget spelat fotboll eller huset där farmor bodde. Men det kan också vara negativa och svåra saker

Helgeandsholmen, Riksdagshuset och Norrbro i förgrunden. Stockholm – Nordens Venedig – en vacker stad byggd på öar. Foto: Göran Fredriksson, SSM.

Centralposten, 1898-1904 arkitekt F. Boberg
Postens huvudkontor flyttade härifrån till Solna
hösten 2003. Men redan dessförinnan hade den
stora posthallen i bottenvåningen varit stängd i
flera år. Foto: Göran Fredriksson, SSM.

som en hård industrimiljö eller platsen för en olycka. Antikvarierna ska vara duktiga på att tala om vilka värden som har betydelse på längre sikt och mer generell. Vi kan aldrig ta med oss allt in i framtiden utan vi måste välja. Det mesta av vår byggda miljö har tillkommit de sista 150 åren och det absolut mesta har tillkommit efter 1950. Det betyder att vi måste bli mycket bättre på att urskilja vad som är viktigt i vår samtid och som vi ska ta med oss in i framtiden.

Det unika och det vardagliga

En stad består av både unika och vardagliga miljöer. Unika på grund av sin ålder eller unika för att de fyllt en särskild offentlig funktion. Som landets huvudstad har Stockholm gott om miljöer knutna till det offentliga, både statliga förvaltningsbyggnader och kommunala sådana. Under den offentliga

»För hur roligt är det att ha ett Börshus som inte är ett börshus, eller en Centralpost som inte har något med posten att göra – där man ännu kan stöta på förvirrade människor som vill posta brev.«

sektorns framväxt i slutet av 1800-talet skapades en stor mängd monumentala byggnader direkt för sitt ändamål, dit hör skolor, gasverk, elverk, kommunalhus, domstolsbyggnader, operahus, teatrar, sjukhus m.m. Allt detta skedde med hög arkitektonisk ambitionsnivå eftersom det var synnerligen viktigt att samtidigt manifesteras sig och visa hur modern staden var. Kraven på de här miljöerna är helt andra idag. Ibland behövs de inte alls eftersom produktionen lagts ned eller flyttats som t.ex. Gasverket. Ibland är verksamhetens behov väsensskilda från verksamhetens behov när byggnaden uppfördes.

Kulturmiljövården har ofta hävdade att verksamhetens möjlighet att vara kvar i de byggnader som uppförts för dess syfte är betydelsefullt och därför gått med på betydande förändringar av byggnaderna för att verksamheten ska kunna vara kvar. För hur roligt är det att ha ett Börshus som inte är ett börshus eller en Centralpost som inte har något med posten att göra – där man ännu kan stöta på förvirrade människor som vill posta brev. Eller som nu senast ett Rådhus som kanske inte skulle kunna fortsätta som lokal för tingsrätten med de krav som den nya rättens organisation ställde. Det är inga lätta frågor, för vad händer om man gör stora förändringar för verksamheten och den ändå av olika skäl inte kan vara kvar på lång sikt? Dels gäller det att kunna beskriva vilka värden som är mest betydelsefulla att respektera i det enskilda fallet, dels gäller det att delta i en dialog

med berörda fastighetsägare, nyttjare och myndigheter. Det ligger ju i vårt gemensamma intresse att hitta så goda lösningar som möjligt. Lösningar som är långsiktiga och av hög kvalitet.

I översiktsplanen som anger de politiska målen för stadens planering, och som ska aktualiseras varje mandatperiod, anges att Stockholm ska byggas inåt och att grön yta inte ska tas i anspråk för nybebyggelse. Det betyder att det stora behovet av bostäder måste tillgodoses genom att man i ännu högre utsträckning än vad som redan sker lägger bostäder på ianspråktagen mark, som industrier och hamnar. I stor utsträckning kommer detta att betyda att de senaste två århundradenas spår av hur Stockholm försörjts kan komma att raderas ut. Stockholm som sjöfartsstad och Stockholm som landets största industristad kommer inte längre att kunna upplevas annat än som sporadiska spår i stadslandskapet.

När det handlar om förändringar av befintliga utbyggda miljöer är det viktigt att kunna göra en analys av värdena och det som ibland kallas »platsens själ«, genus loci. Varje plats har sin egenart. Om det går att redogöra för vad som kännetecknar platsen så kan man kanske bygga och förändra ganska mycket utan att man förlorar »platsens själ«. Vid förändring av t.ex. Gasverksområdet går det säkert att bygga en hel del nytt under förutsättning att man bevarar övergripande strukturer så att det blir möjligt att begripa den produktionsprocess

Börshuset i Gamla stan (till vänster) och i Frihamnen (till höger). 1773–78 arkitekt E. Palmstedt resp 1930–32 U. Åhrén. OMX som äger börsen lämnade Palmstedts hus i slutet av 1990-talet. I stället flyttade man till nyrestaurerade lokaler i den gamla Fordfabriken i Stockholms frihamn. Börsen hade dessförinnan legat på sin prestigefyllda plats vid Stortorget sedan 1700-talet. Dagens värdepapperstransaktioner ställer stora krav på ny teknologi vilket inte alltid är förenligt med en gammal byggnad.
Foto: Göran Fredriksson, SSM.

som varit där, d.v.s. att man ska kunna följa kolets resa från ilandlastningen vid kajen genom hela processen till de magnifika Bobergska gasklockorna. Detta för att de aldrig så vackra tegelklockorna inte bara ska reduceras till vacker fasadarkitektur utan också behålla ett kunsksinnehåll.

I många frågor finns inte bara en lösning och i en förändringsprocess har även alla enskilda en betydelsefull uppgift. Framförallt när det handlar om förändringar i redan befintliga miljöer är det väsentligt att nå de boende och förstå vad de värderar i sin närmiljö så att en förändring bidrar till något positivt. Men är enskildas uppfattning

en fråga för antikvarierna? Nej, den antikvariska värderingen bygger på vissa bestämda principer och en metodik där det handlar om att pröva vissa värdekriterier. Däremot innebär det att de antikvariska ställningstagandena, andra sakframställningar liksom enskildas uppfattningar vägs samman i all planering och tillståndsgivning som sker i staden.

Den stora mängd bostäder som behövs i det växande Stockholm kommer i hög utsträckning att vara kompletteringsbebyggelse i förortsmiljöerna. För att kunna svara på vad som är värden i ytterstaden har Stockholms stadsmuseum fått i uppdrag att inventera

och värdera all bebyggelse i ytterstaden (se annan artikel). Men de olika stadsdelarna är så mycket mer än sina hus. Stadsmuseet avser därför analysera även övergripande historiska strukturer i staden och ytterområdena. Vår tro är att man kan bygga ganska mycket nytt om man beaktar vad som är viktiga strukturer och stråk när man planerar. Man måste också veta hur de stora områdena planerades för att kunna ta tillvara viktiga tankegångar i en förändringsprocess. Därför är det lika spännande och viktigt att veta vad man tänkte när man planerade för miljonprogrammets bostäder som när det gäller andra delar av staden. Så att man

tar tillvara det som var bra och vältänkt. Kulturmiljövården har gått från att i huvudsak ägna sig åt enskildheter till att försöka fånga mycket större sammanhang och ange förhållningssätt.

Följa – påverka – driva

Vad är kulturmiljövårdens roll idag? Kulturmiljövården har flyttat fram positionerna i Stockholm. Tidigare så följde man en utveckling. Under den stora omdaning på 50- och 60-talen låg Stadsmuseets antikvarier steget efter grävskoporna och lyckades inte få gehör för att stora värden gick till spillo när nedre Norrmalm revs. Det kan exemplifieras med att antikvarierna under de stora rivningarna i princip gick efter och tog hand om byggnadsdetaljer innan husen demolerades. Däremot var Stadsmuseets arkeologer i full gång med alla undersökningar som genomfördes i Stockholms ytterområden för att man skulle bygga de stora nya bostadsområdena på gammal jordbruksmark i söderort och på Järvaområdet.

Under en lång följd av år därefter har det handlat om att kulturmiljövården har påverkat redan initierade projekt och i många fall påverkat dem så att de blev bättre. Under 70- och 80-talen inventerades Stockholms innerstad och närförorter och en metodik utvecklades som Stockholm i princip varit ensam om; nämligen den värderingskarta som legat till grund för den antikvariska handläggningen och som fungerat som signal för vilka frågor Stadsmuseet skulle få på remiss från stadsbyggnadskontoret.

Idag är ambitionen att vara med och dra upp förutsättningarna för det som ska byggas eller förändras på annat sätt. Det kan handla om att skapa attraktiva besöksmiljöer för alla de turister som kommer för att besöka »The Capital

of Scandinavia«. Där kan kulturmiljövården bistå med sakkunskap så att de miljöer vi skildrar blir så historiskt äkta som möjligt. Detta är en självklar fråga när vi talar om miljöer som Gamla stan. Man blir lätt hemmablind och inser inte hur unik Gamla stan är med sitt medeltida planmönster, medeltida källarvalv och hus påbyggda under århundraden. Samtidigt är det en levande stadsdel med en hel del boende men också en hel del verksamhet – hur går detta att förena? Många renoveringar görs lägenhet för lägenhet av ägare till bostadsrätter utan att man skaffar sig tillräcklig kunskap om huset. Många lokaler förändras också kraftigt i brist på kunskap. Stadsmuseets antikvarier vill bidra till en konstruktiv dialog mellan ägare, förvaltare, boende och verksamhetsutövare. Som ett led i detta hoppas vi kunna

skapa en lokal för rådgivning på plats i Gamla stan. Men det behövs också ett offensivt offentligt förhållningssätt – inte bara hålla tillbaka förändringar utan vara med och diskutera inom vilka ramar Gamla stan kan förändras för att locka nya grupper besökare och verksamheter.

Hur vill vi antikvarier att Stockholm ska förändras? Målet för vårt arbete är att vara med och skapa en hållbar stad som ger den som vill kunskap om hur folk tidigare levt och verkat, men också upplevelser i form av vackra, spännande och utmanade miljöer. Vi ska bli tydligare på vad vi tycker är viktigt att lyfta fram ur antikvarisk synpunkt för att ge enskilda och politiker redskap att välja väg. Stadsmuseet ska vara en självklar plats för kunskap om och diskussion kring stadens framtid.

Gasverket. Arkitekt F. Boberg m.fl. Den högra klockan är en s.k. MAN-klocka (Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg) från 1932. I förgrunden de två gasklockor som fortfarande används men hela området står inför en omgestaltning. Förhoppningsvis kan huvuddelen av områdets byggnader leva vidare med andra användningar så att det även i framtiden går att avläsa områdets historia. Foto: Göran Fredriksson, SSM.